

AGE – AS THE BASIS OF MINIMUM AGE OF CRIMINAL RESPONSIBILITY (Analysis of International and National legislation)

Salome Guliashvili

PhD student of Caucasus International University School of Law

ARTICLE INFO

Article History:

Received 27.11.2022
Accepted 13.12.2022
Published 28.12.2022

Keywords:

Age, Juvenile, Responsibility,
Resocialization

ABSTRACT

The topic of the scientific work is relevant both in international and national legislation. The minimum age of criminal liability is the limit from which the state begins to implement its repressive measures against minors. Therefore, it is important to regulate the minimum age in such a way that it is in harmony with the bio-psycho-social condition of the minor and to achieve the goals of criminal law, in terms of analyzing the committed crime, and at the same time, the main goal of punishment in juvenile justice, such as resocialization-rehabilitation, is achievable. The article analyzes from which age the actions committed in the person of a person are analyzed, which should be directly related to the establishment of the minimum age limit. In addition, international approaches are compared with national legislation. It is worth noting that in the reality of Georgia, such an important institution as referral has been implemented, which does not leave minors under the minimum age, who have committed deviant actions, unresponsive. In the paper, the issues determining the criminal liability of a minor are discussed logically, after which the national legislation and international approaches are discussed. It is shown how important it is to correctly perceive/analyze the mentioned issue for the development of juvenile justice, and as a conclusion, the conformity of national approaches with internationally recognized best practice is shown, especially with the existence of such an important institution as – referral, thus, on the one hand, the state does not leave deviant cases without a response. The behavior, on the other hand, is prevented in the future by resocialization-rehabilitation of the minor.

ასაკი, როგორც მინიმალური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველი (საერთაშორისო და ეროვნული კანონმდებლობის ანალიზი)

სალომე გულიაშვილი

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის სამართლის სადოქტორო პროგრამის სტუდენტი

საკვანძო სიტყვები: ასაკი, იუვენალური, პასუხისმგებლობა, რესოციალიზაცია

შესავალი

იუვენალური იუსტიცია (Juvenile Justice) არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულებას გულისხმობს. სიტყვა „იუსტიცია“ უმეტესად განიშარტება, როგორც მართლმსაჯულება. შესაბამისად, იუვენალური მართლმსაჯულება ითარგმნება, როგორც არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულება.¹ იუვენალური იუსტიცია ჩამოყალიბდა ამერიკის შეერთებულ შტატებში და მისი მიზანი იყო მართლმსაჯულების ორბიტაზე მოხვედრილი არასრულწლოვნების დაცვა;² მიზნად ისახავდა არასრულწლოვანთათვის ინდივიდუალურ საჭიროებებზე მორგებული მართლმსაჯულების შეთავაზებას. მთავარი ამოცანა იყო სრულწლოვანთაგან განსხვავებული სტანდარტებით ეხელმძღვანელონ არასრულწლოვანთა მიმართ.³

საერთაშორისო ლექსიკონებში „იუვენალური იუსტიცია“ განმარტებულია, როგორც კანონთა ერთობლიობა, პოლიტიკა და პროცედურები, რომელიც დაკავშირებულია სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკს მიღწეულ პირებთან, რომელთა მიმართაც მიმდინარეობს სისხლის სამართალით დარეგულირებული საკითხები, კანონმდებლობა, რომელიც იცავს მათ ინტერესებს და კანონით მინიჭებულ უფლებებს.⁴

არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულებაში უმნიშვნელოვანესი საკითხია სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალური ასაკი (MACR), რომლიდანაც იწყება პირის მიმართ სახელმწიფოს რეპრესიული ზომების ამოქმედება. გაეროს გენერალური ასეამბლეს მიერ მიღებული ბავშვთა უფლებათა კონვენცია ხაზს უსვამს ბავშვებისთვის სპეციალური გარანტიების არსებობას, რომელთა შორისაცაა სისხლისსამართლებრი-

1 ბოხაშვილი, ი., & ბერიძე, მ. (2009). არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების საკითხები. სამართლის ჟურნალი. 2, 35.

2 იქვე. 35.

3 მახარობლიძე, თ., (2020). არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების წარმოშობისა და განვითარების ისტორიულ-სამართლებრივი ასპექტები (შედარებითი

ანალიზი). სამართლის ჟურნალი. 1, 256.

4 Britannica, Juvenile Justice meaning. <<https://www.britannica.com/topic/juvenile-justice>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

ვი პასუხისმგებლობის ასაკი, რაც იმგვარად უნდა განისაზღვროს, რომ იგი ითვალისწინებდეს მოზარდთა ემოციურ, მენტალურ და ინტელექტუალურ მოუმწიფებლობას.⁵ სახელმწიფოებმა უნდა გაითვალისწინონ არასრულწლოვნებასა და სრულწლოვნებს შორის განსხვავებები, რომ იუვენალური იუსტიცია ორიენტირებულია ბავშვთა რესოციალიზაციაზე და არა მათ დასჯაზე და მათ მიმართ შურისძიებაზე, ვინაიდან არასრულწლოვნები მოწყვლადი კატეგორიაა მათი ფიზიკური და ფსიქოლოგიური, ემოციური და გონებრივი განვითარებიდან გამომდინარე.⁶

სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალური ასაკი დებატების საგანია, ვინაიდან იგი კომბინირებულად არის როგორც სენსიტიური, ასევე არასწორი ინტერპრეტაციის, გამარტივებისკენ მიდრეკილი და მითებთან დაკავშირებული. კერძოდ, სენსიტიურობის განმარტებისას უთითებენ მცირე ასაკის ბავშვების მიერ ჩადენილი დანაშაულების სტატისტიკაზე, რაც ადეკვატურ პასუხს იძლევა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალურ ასაკთან დაკავშირებით. არასწორი ინტერპრეტაცია გაგებულია იმგვარად, რომ იუვენალური იუსტიციის არსის სწორად გააზრება მნიშვნელოვანია, რომ ეს არაა დასჯაზე ორიენტირებული და მასში პრიორიტეტულ როლს თამაშობს განრიდების ღონისძიებები; გამარტივების საკითხი გაგებულია, როგორც ასაკთან დაკავშირებული პასუხისმგებლობის ზომა, რომლის მიხედვითაც მაღალი ან დაბალი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალური ასაკი განსაზღვრავს, თუ პასუხისმგებლობის რა სახე დაეკისროს არასრულწლოვანს. მითი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალურ ასაკთან დაკავშირებით ნიშნავს, რომ ესაა საზოგადოებაში არსებული ასაკობრივი ზღვარი, როდესაც არასრულწლოვნებმა უნდა იცოდნენ განსხვავება სწორსა და არასწორ ქმედებებს შორის.⁷

5 Convention on the Rights of the Child, article 40 (3). <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

6 Justice for Children Briefing No. 4, Penal reform international, The minimum age of criminal responsibility, 2, <<https://www.penalreform.org/resource/justice-children-briefing-no4-minimum-age-criminal-responsibility/>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

7 Cipriani, D. (2009). Children's Rights and the Minimum

არასრულწლოვნის პასუხისმგებლობის მინიმალური ასაკის დაწესება დაკავშირებულია ისტორიულ და კულტურულ კონტექსტთან. მთავარია, ბავშვის განვითარების დონე იძლევა თუ არა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გააზრების საშუალებას მისი ანტისოციალური ქცევის მიმართ.⁸ ბავშვები და მოზარდები, მათი ასაკიდან გამომდინარე, განვითარებით განსხვავდებიან უფროსებისაგან, შესაბამისად, მათ მიმართ არსებული მართლმსაჯულება მორგებული უნდა იყოს რეაბილიტაცია-რესოციალიზაციაზე.⁹ დიდი ხანია აღიარებულია, რომ მცირეწლოვანმა ბავშვებმა არ უნდა აგონ პასუხი თავიანთი ქმედებების გამო კანონის წინაშე.¹⁰ ბავშვებზე მორგებული მართლმსაჯულება სრულწლოვანთაგან განსხვავებულ მიდგომებზეა დაფუძნებული, რადგანაც ბავშვი, მისი ფიზიკური და გონებრივი სიმწიფის გამო, საჭიროებს განსაკუთრებულ დაცვას და ზრუნვას.¹¹

სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალური ასაკის დაწესებისას გათვალისწინებულ უნდა იქნას ბავშვთა უფლებათა კომიტეტის მიერ დადგენილი ყველა ფუნდამენტური საკითხი, როგორიცაა, პირველ რიგში, ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრიორიტეტულობის პრინციპი, რომლის თანხამაც ტრადიციული რეპრესიული ღონისძიე-

Age of Criminal Responsibility: A Global Perspective, Ashcroft, 11 <<https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315571584/children-rights-minimum-age-criminal-responsibility-cipriani>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

8 United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"), Rule 4, <<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

9 მახარობლიძე, თ., (2020). არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების წარმოშობისა და განვითარების ისტორიულ-სამართლებრივი ასპექტები (შედარებითი ანალიზი). სამართლის ჟურნალი. 1, 255.

10 Penelope F. Brown, (2018). Age of criminal responsibility, 2 <https://www.researchgate.net/publication/326066014_Age_of_Criminal_Responsibility?enrichId=rgreq-e09ee4d4f7a717932c6cdcbcc7367c49-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdIOzMyNjA2NjAxNDtBUzo2NDI4NjY5Njc3NjkwOTZAMTUzMdI4MjgzNzc2Mg%3D%3D&el=1_x_2&_esc=publicationCoverPdf> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

11 კილაძე, ს., ტურავა, პ., (2021). ბავშვის უფლებათა კოდექსის სახელმძღვანელო კომენტარი. თბილისი: გამომცემლობა „იურისტების სამყარო“, 19.

ბები ჩანაცვლებული უნდა იქნეს აღდგენითი მართლმსაჯულებისა და რეაბილიტაციის მიზნებით.¹² ბავშვებზე კეთილდღეობის მიზნები ყველაზე მეტად მიღწევადია მაშინ, თუ მათი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალური ასაკი შეჯერებული იქნება თერაპიული და პრაქტიკული სერვისების გამაუმჯობესებელ გზებთან.¹³

ნაშრომის მიზანია, აჩვენოს – თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს არასრულწლოვანთა მინიმალური ასაკის დაწესებას, საიდანაც სახელმწიფო იწყებს რეპრესიული ღონისძიებების გატარებას – სისხლის სამართალში არსებული ინსტიტუტების სახით. პირველ რიგში, გასარკვევია საკითხი, თუ რასთან არის დაკავშირებული მინიმალური ასაკი, რაზე დაყრდნობით განისაზღვრება იგი. აღნიშნული საკითხის გაანალიზების შემდგომ, განხილულ იქნება საქართველოს კანონმდებლობა და წარმოჩინდება მისი შესაბამისობა საერთაშორისოდ მიღებულ პრაქტიკასთან. უფრო მეტიც, გაანალიზდება იმგვარი ინოვაციური საკითხი, როგორიცაა რეფერირება, რაც ძალიან მნიშვნელოვანი საკითხია, ბავშვთა დევიაციური ქცევების რეაგირების მიღმა დაუტოვებლობის საჩვენებლად. ყოველივე აღნიშნული საკითხების შესწავლა-გაანალიზების მიზნით გამოყენებული იქნება ანალიზისა და შედარების მეთოდი, ლოგიკური მსჯელობისა და აზროვნების მეთოდი.

ასაკი, როგორც ფიზიოლოგიურ- ფსიქოლოგიური საკითხი – სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ბანძსაზღვრელი

„ადამიანის მაჩგო ადამიანად ე.ი. ანთხოპო-
დოგიუხ-ბიოდოგიუხ მოვდენად ახსებობა სხუ-
დებითაც ახ ახის საკმახისი, ხომ მას საკუთაი
ქცევისათვის პასუხისმგებლობა დავაკისხოთ.
ამისათვის აუცილებელია, ადამიანი ამაღდეს პი-
ხოვნებამდე, ხაც წმინდა ნებისყოფასა და აზხო-
ვნების „მეს“ გუდისხმობს. ეს ფაქტოხები ადამი-
ანის გახეომცვედ სამყაიხოსთან უხთიეხთობის
ძიხითადი მომენგებია, ხათა მას მოვთხოვოთ,
პასუხი აგოს თავის ქცევაზე“.¹⁴ სისხლისსამა-
რთლებრივი პასუხისმგებლობა გაცილებით
მეტია, ვიდრე განსხვავება კარგსა და ცუდს
შორის. ის მოიცავს ურთიერთდამოკიდებული
გონებრივი შესაძლებლობების ერთიანობას;
მრავალ კომპლექსურ, ერთიანობაში გააზრე-
ბულ საკითხებს.¹⁵

ასაკსა და დანაშაულს შორის ურთიე-
რთობის დადგენა ყველაზე მნიშვნელოვანი
ურთიერთობაა კრიმინოლოგიაში.¹⁶ კრიმინო-
ლოგიაში დანაშაულისა და ასაკის კავშირი
აღინიშნება „ასაკის – დანაშაულის მრუდის“
სახელით, რომლის თანახმადაც, კრიმინალი
იზრდება ადრეულ მოზარდობაში, დაახლოე-
ბით 14 წლის ასაკში, ხოლო პიკს აღწევს 20-იან
წლებამდე, შემდეგ კი მცირდება.¹⁷ მოზარდი-
სათვის სისხლისსამართლებრივი პასუხის-

12 Justice for Children Briefing No. 4, Penal reform international, The minimum age of criminal responsibility, 3, <<https://www.penalreform.org/resource/justice-children-briefing-no4-minimum-age-criminal-responsibility/>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

13 Brien, W., & Fitz-Gibbon, K., (2017). The Minimum Age of Criminal Responsibility in Victoria (Australia): Examining Stakeholders' Views and the Need for Principled Reform. Youth Justice 134, 17 (2), 10 <https://www.academia.edu/36811184/The_Minimum_Age_of_Criminal_Responsibility_in_Victoria_Australia_Examining_Stakeholders_Views_and_the_Need_for_Principled_Reform> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

14 ხუჭუა, ნ., (2012). ასაკი, როგორც ბრალის გამომრიცხველი გარემოება. აღმანახი. 8, 12.

15 Justice for Children Briefing No. 4, Penal reform international, The minimum age of criminal responsibility, 3, <<https://www.penalreform.org/resource/justice-children-briefing-no4-minimum-age-criminal-responsibility/>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

16 Loeber, R., & Farrington, D., (2014). Age-crime curve. In: Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. New York: Springer, 1 <https://www.researchgate.net/profile/Michael-Rocque/publication/286259570_Age_and_Crime/links/5a81a056a6fdcc098a188142/Age-and-Crime.pdf> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

17 Loeber, R., & Farrington, D., (2014). Age-crime curve. In: Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. New York: Springer, 1 <https://www.researchgate.net/profile/Michael-Rocque/publication/286259570_Age_and_Crime/links/5a81a056a6fdcc098a188142/Age-and-Crime.pdf> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

მგებლობის დასაკისრებლად აუცილებელია სათანადოდ იყოს განვითარებული მისი ნე-ვროლოგიური, ქცევითი, ემოციური და მორალური საკითხები.¹⁸

მეცნიერულად დადასტურებულია, რომ ტვინი ის უბნები, რომლებიც გადაწყვეტილების მიღებაზე პასუხისმგებელი, ბოლომდე არ ფორმირდება სრულწლოვანების მიღწევამდე; გადაწყვეტილების მიღება, დაგეგმვა, სოციალური ურთიერთობები და სარისკო ქცევების დათრგუნვაზე პასუხისმგებელი ტვინის უბნები არის ის უბნები, რომელიც ყველაზე ბოლოს აღწევს მომწიფებას.¹⁹ მოზარდების ნეირო-განვითარების მოუმწიფებლობა იწვევს მათ მიდრეკილებას ანთისოციალური ქცევების ჩადენისაკენ, მით უფრო, თუ თანატოლები დანაშაულებისკენ მიდრეკილები არიან, ვინაიდან ამ დროს მოზარდები თანატოლებისთვის „მოსაწონი“ საქციელების ჩადენას ცდილობენ.²⁰ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალური ასაკის განსაზღვრისას მიიჩნევენ, რომ ამ დროს გათვალისწინებული უნდა იქნას მოზარდის ფსიქოლოგიური და მორალური განვითარება.²¹

მოზარდობის ასაკი ადამიანებში განისაზღვრება, როგორც ფსიქოლოგიურად და სოციალურად გარდამავალი პერიოდი ბავშვობასა და ზრდასრულობას შორის, ვინაიდან ამ დროს, სქესობრივი მომწიფების დაწყებისას, დრამატული ცვლილებებით ხასიათდება მოზარდის ორგანიზმი.²²

ადამიანის ტვინის ის უბნები, რომლებიც კოგნიტურ ნაწილზე აგებენ პასუხს, 18 წლის ასაკშიც ვითარდებიან. მეცნიერება ადასტურებს, რომ ნერვული განვითარება დაუსრულებელი რჩება ადრეულ სრულწლოვანებამდე. განვითარების მოუმწიფებლობა გავლენას ახდენს კოგნიტური აზროვნების მთელ რიგ საკითხებზე და ხასიათდება იმპულსურობით, გონივრულად საკითხების გაანალიზების გარეშე ქმედებებით.²³

ბავშვების ქცევაზე განვითარებას ახდენს ტვინის ანატომია და ბიოქიმია, რომელიც გავლენას ახდენს ადამიანის რისკების აღქმის უნარზე, იმპულსების კონტროლზე, ქმედების გამომწვევი შედეგების გაანალიზებაზე და ემოციების კონტროლზე. ტვინის ნაწილები, რომელიც ქმედების გაანალიზებას ეხება, იმპულსური ქცევის კონტროლი და შორსმჭვრეტელობა ადამიანის ტვინში 20 წლიდან ვითარდება და არა მოზარდობის პერიოდში, რაც არის იმის გამომწვევი, რომ მოზარდები არიან ზედმეტად ემოციურები, მიდრეკილნი რისკის შემცველი ქცევებისადმი და მომავლის განჭვრეტის უნარის დაქვეითებით. ადამიანის ტვინიდან გამომდინარე, მოზარდობისას მიღებული გადაწყვეტილებები დაკავშირებულია იმპულსურობასთან, ემოციებსა და აგრესიასთან.²⁴

კვლევებმა აჩვენა, რომ „სამართლისა და წესრიგის“ მორალის გაგება თინეიჯერობის შუა პერიოდამდე არ ხდება, 11-იდან 15 წლამდე პერიოდში ინტენსიურად ვითარდება ლოგიკური აზროვნება და პრობლემის გადაჭრის უნარი, ამასთან, 10-დან 13 წლამდე ასაკის ბავშვები განსაკუთრებულად დაუცველები არიან თანატოლთა ზეწოლის მიმართ.²⁵

18 Law Council of Australia, (2020). Council of Attorneys General – Age of Criminal Responsibility Working Group Review, Age of Criminal Responsibility Working Group, 11 <<https://www.lawcouncil.asn.au/docs/75d8d90e-385c-ea11-9404-005056be13b5/3772%20-%20CAG%20Review%20of%20age%20of%20criminal%20responsibility.pdf>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

19 Justice for Children Briefing No. 4, Penal reform international, The minimum age of criminal responsibility, 2, <<https://www.penalreform.org/resource/justice-children-briefing-no4-minimum-age-criminal-responsibility/>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

20 იქვე, 2.

21 იქვე, 2.

22 Blakemore, S., & Choudhury, S. (2006). Development of the adolescent brain: implications for executive function and social cognition. Journal of Child Psychiatry and Psychology. 47-51 <https://www.researchgate.net/publication/26650410_The_Development_of_Adolescent_Social_Cognition> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

23 Law Council of Australia, (2020). Council of Attorneys General – Age of Criminal Responsibility Working Group Review, Age of Criminal Responsibility Working Group, 11 <<https://www.lawcouncil.asn.au/docs/75d8d90e-385c-ea11-9404-005056be13b5/3772%20-%20CAG%20Review%20of%20age%20of%20criminal%20responsibility.pdf>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

24 Law Council of Australia, (2020). Council of Attorneys General – Age of Criminal Responsibility Working Group Review, Age of Criminal Responsibility Working Group, 12 <<https://www.lawcouncil.asn.au/docs/75d8d90e-385c-ea11-9404-005056be13b5/3772%20-%20CAG%20Review%20of%20age%20of%20criminal%20responsibility.pdf>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

25 იქვე.

„აჩასხუდწროვანთა მიეხ ქმედებების დოგიკუხად გაანადიზების უნაჲი, ავგონომიუხოზა, სხვების მხიდან განხოციუდებუდ ზეწოდაზე წინააღმდეგობა, დანაშაუდისა და ანგისოციადუ-ჲი ქმედებების შედეგების აღქმისა და განცდის უნაჲი განუვითაჲებდია, ჯაც ხედს უწყობს საკუთაჲი თავისა და სხვებისათვის საზიანო გადაწყვეტიდებების მიღების გენდენციას“.²⁶

საერთაშორისო სტანდარტებიდან გამომდინარე, მინიმალური ასაკის დაკისრებისთვის განმსაზღვრელია ემოციური, გონებრივი და ინტელექტუალური სიმწიფე, რომლის თანახმადაც მნიშვნელოვანია სამედიცინო დასკვნები და ფსიქო-სოციალური მდგომარეობის გაანალიზება და არა საზოგადოების შეფასებები და ტრადიცია.²⁷

ეროვნული კანონმდებლობით განსაზღვრული არასრულწლოვანთა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისთვის რელევანტური ასაკი

საქართველოს კანონმდებლობის თანახმად, არასრულწლოვანთა პასუხისმგებლობის განმსაზღვრელი ასაკი რამდენიმე მართულებით უნდა განვიხილოთ. კერძოდ, ინდივიდუალურად უნდა იქნეს განხილული არასრულწლოვანთა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკი და ის ასაკი, რომლიდანაც, სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გარეშე, რეფერირების გზით – სახელმწიფო რეაგირების გარეშე არ ტოვებს რთული ქცევის მქონე მოზარდებს, რაც მათ სამომავლო რესოციალიზაცია-რეაბილიტაციას ისახავს მიზნად. ასაკის დიფერენცირების შეფასება გარკვეულწილად მოიცავს სუბიექტურობის საფრთხეს, თუმცა იგი მნიშვნელოვანია მხედველობაში იქნეს მიღებული, რათა მაქსიმალურად იყოს მორგებული ბავშვთა ინდივიდუალურ საჭიროებებზე.²⁸

საქართველოს კანონის „არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსის“ მნიშვნელობით, იუვენალურ (არასრულწლოვანთა) მართლმსაჯულებაში თუ რა ასაკობრივი კატეგორიის ბავშვები მოიაზრებიან, განსაზღვრულია ამავე კოდექსის მე-2 მუხლის პირველი ნაწილში, რომლის თანახმადაც: „ეს კოდექსი გამოიყენება კანონთან კონფლიქტში მყოფი აჩასხუდწროვნის, აჩასხუდწროვანი დაზარალებულისა და აჩასხუდწროვანი გამოსაკითხი პიჩის/მოწმის აჩასხუდწროვანთა მართლმსაჯულების პირობებში მონაწილეობისას. ამ კოდექსის 38-ე–48-ე მუხლებით (გაჲდა 42-ე მუხლის პიჩვედი ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტისა და 46-ე მუხლისა) დადგენილი ნოჩმები ვიჩვედება აგჲეთვე 18 წლიდან 21 წლამდე პიჩზე, თუ აჩსებობს დასაბუთებული ვაჲუდი, ჲომ მან ჩაიღინა საქაჲთვედოს სისხლის სამაჲთდის კოდექსით გათვადისწინებული ნაკლებად მძიმე დანაშაუდი ან მძიმე დანაშაუდი“.²⁹ ამავე კანონის მე-3 მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად: „აჩასხუდწროვანი – 18 წლამდე ასაკის აჩასხუდწროვანი დაზარალებუდი, აჩასხუდწროვანი მოწმე, კანონთან კონფლიქტში მყოფი აჩასხუდწროვანი. ადმინისტრაციული პასუხისმგებლობის მიზნებისათვის აჩასხუდწროვნად ითვლება პიჩი, ჲომედსაც ადმინისტრაციული სამაჲთადრეჲვევის ჩადენის მომენგისათვის შეუსჲუდდა 16 წელი, მაგჲამ აჲ შესჲუდება 18 წელი, ჲოდო სისხლისსამაჲთდებჲივი პასუხისმგებლობის მიზნებისათვის – პიჩი, ჲომედსაც დანაშაუდის ჩადენის მომენგისათვის შეუსჲუდდა 14 წელი, მაგჲამ აჲ შესჲუდება 18 წელი“.³⁰ რაც შეეხება, კანონთან კონფლიქტში მყოფ არასრულწლოვანს, იგი გულისხმობს: „18 წლამდე ასაკის პიჩი, ჲომდის მიმაჲთაც: ა) აჩსებობს დასაბუთებული ვაჲუდი, ჲომ მან ჩაიღინა საქაჲთვედოს სისხლის სამაჲთდის კოდექსით გათვადისწინებუ-

29 საქართველოს კანონი არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი (2016). არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსის მოქმედების სფერო და გამოყენების წესი, კანონის ანალოგია. მუხლი 2. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2877281?publication=21>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

30 საქართველოს კანონი არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი (2016). ძირითად ტერმინთა განმარტება ამ კოდექსის მიზნებისათვის. მუხლი 3. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2877281?publication=21>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

26 იქვე.

27 Unicef, Juvenile Justice, Innocenti digest, 4 <<https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest3e.pdf>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

28 კილაძე, ს., ტურავა, პ., (2021). ბავშვის უფლებათა კოდექსის სახელმძღვანელო კომენტარი. თბილისი: გამომცემლობა „იურისტების სამყარო“, 50

დი დანაშაული; ბ) შედგენილია ადმინისტრაციული სამაჩთადრაღვევის ოქმი, ხომდის თანახმად, მან ჩაიდინა საქაჩთველოს ადმინისტრაციულ სამაჩთადრაღვევათა კოდექსის 45-ე, 45¹ და 100² მუხლებით, 116-ე მუხლის მე-3, მე-5, მე-6, მე-8 და მე-9 ნაწილებით, 121-ე მუხლის მე-4 ნაწილით, 123-ე მუხლის მე-4 ნაწილით, 150-ე მუხლის 2² ნაწილით, 153³ მუხლის მე-2 ნაწილით, 153⁶ მუხლის მე-2 ნაწილით, 155², 157-ე და 166-ე მუხლებით, 171-ე მუხლის მე-3 ნაწილით, 173-ე მუხლით, 174¹ მუხლის მე-3 და მე-4 ნაწილებით, 174¹⁵ მუხლის მე-4 ნაწილით, 175², 177¹ და 178-ე მუხლებითა და 181¹ მუხლის მე-2 ნაწილით გათვადისწინებული ადმინისტრაციული სამაჩთადრაღვევისათვის ადმინისტრაციული სახედერის დაკისხების შესახებ გადაწყვეტიდება“.³¹ საქართველოს კანონი „ბავშვთა უფლებათა კოდექსი“ ერთმანეთისგან ანსხვავებს ბავშვს და მოზარდს, კერძოდ: „ბავშვი – 18 წდამდე აჩასხედწროვანი; მოზაჩდი – 10-იდან 18 წდის მიღწევამდე“.³²

დღევანდელი მოცემულობისგან განსხვავებულად წესრიგდებოდა არასრულწლოვნის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკი საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით, კერძოდ, ერთმანეთისგან ანსხვავებდა არასრულწლოვნისა და მცირეწლოვნის ასაკს, არასრულწლოვანი იყო პირი, რომელსაც 18 წელი არ შესრულებია, ხოლო მცირეწლოვანი პირი, რომელსაც 14 წელი არ შესრულებია.³³ 2007 წლის 23 მაისს გა-

ნხორციელდა ცვლილება საქართველოს სისხლის სამართლის პროცესში და პასუხისმგებლობის ასაკი რიგ საკითხებთან მიმართებით 12 წლიდან განისაზღვრა.³⁴ ამრიგად, ქართულ რეალობაში არასრულწლოვნის პასუხისმგებლობის ასაკი რიგ მუხლებთან მიმართებით 12 წლიდან იწყებოდა, თუმცა უმეტესად 14 წლიდან. ამგვარი პრაქტიკა, დაუშვებელია ზემოთ განვითარებული მსჯელობიდან გამომდინარე, ვინაიდან 12 წლის ბავშვისთვის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრება არარელევანტურია სისხლის სამართლის მიზნებთან. საბედნიეროდ, დღეს არსებული ეროვნული ეროვნული კანონმდებლობის თანახმად, არასრულწლოვნის მინიმალური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დასაწყისია 14 წელი, რაც ზემოთ განვითარებული მსჯელობიდან გამომდინარე, კერძოდ, მოზარდის ტვინის განვითარების კუთხით, თუ როგორ აღიქვამს მის მიერ ჩადენილ ქცევებს, მის მიერ ჩადენილი ქმედების გაანალიზების კუთხით სრულ თანხვედრაშია მის ფსიქოლოგიურ-ფიზიოლოგიურ განვითარებასთან.

ასაკი, რომორს არასრულწლოვანთა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი და რეფერირებისთვის მიზანშეწონილი მოცემულობა

საქართველოში არასრულწლოვანთა მინიმალური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკის გარდა, არსებობს არასრულწლოვანთა რეფერირების წესი, რაც ინოვაციური საკითხია და მნიშვნელოვანია იმ კუთხით, რომ სახელმწიფო რეაგირების გარეშე არ ტოვებს მოზარდთა იმ ასაკობრივ კატეგორიას, რომელნიც 14 წლის არ არიან, თუმცა რთული ქცევით გამოირჩევიან. აღნიშნული

31 საქართველოს კანონი არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი (2016). ძირითად ტერმინთა განმარტება ამ კოდექსის მიზნებისათვის. მუხლი 3. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2877281?publication=21>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

32 საქართველოს კანონი, ბავშვის უფლებათა კოდექსი (2019). კოდექსში გამოყენებულ ტერმინთა განმარტება. მუხლი 3. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4613854?publication=2>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

33 მეიშვილი, ზ. & ჯორბენაძე, ო. (2006). საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი, 2006 წლის 31 დეკემბრის მდგომარეობით, საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 44-ე მუხლის 37-ე და 38 ნაწილების თანახმად, 126 <http://www.library.court.ge/upload/criminal_procedure.pdf> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

34 ბოხაშვილი, ი., & ბერიძე, მ., (2009). არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების საკითხები, სამართლის ჟურნალი, 2, 35; საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 108-ე, 109-ე, 117-ე, 137-ე, 178-ე (გარდა პირველი ნაწილისა), 179-ე და 238 1 მუხლებით გათვალისწინებული რომელიმე დანაშაულის ჩამდენი პირი (სსსკ-ის 44-ე მუხლის 38-ე ნაწილი).

საკითხი დარეგულირდა საქართველოს მთავრობის 2019 წლის 31 დეკემბრის №681 დადგენილებით, რითაც დამტკიცდა არასრულწლოვანთა რეფერირების წესი, რომლის მიზანია ინსტიტუციური და კომპლექსური მიდგომის გზით რთული ქცევის მქონე არასრულწლოვნების სოციალიზაცია, რესოციალიზაცია, რეაბილიტაცია, დანაშაულის პრევენცია.³⁵ რეფერირების მექანიზმი შესაძლებლობას იძლევა დანაშაულის პრევენციის, არასაპატიმრო სასჯელთა აღსრულების წესისა და პრობაციის სააგენტოს რეფერირების ცენტრში პროკურატურის მიერ გადამისამართდეს: „ა) 7-დან 14 წლამდე ხოუდი ქცევის მქონე ახასხუდწლოვანი, ხომდის მიმახთაც დასაბუთებული ვაჟუდის სტანდახგით დასგუხდება საქახოვედოს სისხდის სამახოდის კოდექსის კეხო ნაწილით გათვადისწინებული ქმედების ჩადენა; ბ) 14-დან 18 წლამდე ხოუდი ქცევის მქონე ახასხუდწლოვანი, ხომდის მიმახთაც დასაბუთებული ვაჟუდის სტანდახგით დასგუხდება დანაშაუდის ჩადენა, მაგჟამ ახ მოხდა მისის განხიდება ან ბაადდუბა; გ) 14-დან 18 წლამდე ახასხუდწლოვანი, ხომდის მიეხ დანაშაუდის ჩადენა ახ დადასგუხდა, მაგჟამ მის ქმედებაში იკვეთება ხოუდი ქცევა“.³⁶ „ხეფეხიხების ცენტრში გადამისამახოებას ახ ექვემდებარება 14-დან 18 წლამდე ახასხუდწლოვანი, ხომდის მიმახთაც დაიწყო განხიდება პიხოცედუხები ან გამოგანიდია დადგენიდება პიხის ბაადდების შესახებ“.³⁷ რეფერირების ცენტრი

2020 წლის პირველი იანვრიდან ამოქმედდა,³⁸ რომელიც აქტიურად ახორციელებს მასზე დაკისრებულ მოვალეობებს.³⁹

არასრულწლოვანთა რეფერირებისათვის არასრულწლოვანად მიჩნეულია 7-იდან 18 წლამდე ასაკის მოზარდი.⁴⁰ სისხლისსამართლებრივად პასუხისმგებლობა ვერ დაეკისრება, თუმცადა, რეაგირება იწყება 7 წლიდან, კერძოდ: „7-იდან 14 წლამდე ასაკის იმ ახასხუდწლოვნებზე, ხომდებთან მიმახოებაშიც კომპეტენტუხი უწყებების მიეხ დასაბუთებული ვაჟუდის სტანდახგით დადასგუხდება საქახოვედოს სისხდის სამახოდის კოდექსის კეხო ნაწილით გათვადისწინებული ქმედების ჩადენა“.⁴¹

სახელმწიფო პოლიციის ქვეყნების გამოცდილება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკის ბანსახლვრის საკითხში

საერთაშორისო დოკუმენტების თანახმად: „კონვენციის მიზნებისათვის ბავშვად ითვლება ყოველი ადამიანი, სანამ 18 წლის ასაკს მიაღწევდეს, თუ კანონით, ხომელიც ამ ბავშვისადმი გამოიყენება, ის უფხო ადხე ახ აღწევს სხუდ-

35 საქართველოს მთავრობის დადგენილება №681 2019 წლის 31 დეკემბერი, არასრულწლოვანთა რეფერირების წესის დამტკიცების შესახებ, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4765155?publication=0>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

36 საქართველოს გენერალური პროკურორის 2020 წლის 06 მაისის №52-გ ბრძანება „რთული ქცევის მქონე არასრულწლოვანთა რეფერირების პროცედურებში საქართველოს პროკურატურის სამოქმედო ინსტრუქციის დამტკიცების შესახებ“, რთულიქცევის მქონე არასრულწლოვანთა რეფერირების პროცედურებში საქართველოს პროკურატურის სამოქმედო ინსტრუქცია, ზოგადი დებულებები, მუხლი 1, ნაწილი პირველი

37 საქართველოს გენერალური პროკურორის 2020 წლის 06 მაისის №52-გ ბრძანება „რთული ქცევის მქონე არასრულწლოვანთა რეფერირების პროცედურებში საქართველოს პროკურატურის სამოქმედო ინსტრუქციის დამტკიცების შესახებ“, რთულიქცევის მქონე არასრულწლოვანთა რეფერირების პროცედურებში საქართველოს პროკურატურის სამოქმედო ინსტრუქცია, ზოგადი დებულებები, მუხლი 1, ნაწილი მეორე.

38 საქართველოს გენერალური პროკურატურა, (2021). არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულება – წლიური ანგარიში – 2021, 35 <<https://pog.gov.ge/uploads/cc0023c6-2021-wlis-angarishi-arasrulwlovanTa-marTlmsajuleba.pdf>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

39 2021 წლის 31 დეკემბრის მდგომარეობით, პრევენციის ცენტრის, არასაპატიმრო სასჯელთა აღსრულებისა და პრობაციის ეროვნული სააგენტოს რეფერირების ცენტრში პროკურატურის მიერ კანონთან კონფლიქტში მყოფი, 14 წლამდე ასაკის 34 არასრულწლოვანი იქნა გადამისამართებული – იხ. საქართველოს გენერალური პროკურატურა, (2021). არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულება – წლიური ანგარიში – 2021, 35 <<https://pog.gov.ge/uploads/cc0023c6-2021-wlis-angarishi-arasrulwlovanTa-marTlmsajuleba.pdf>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

40 საქართველოს მთავრობის დადგენილება №681 2019 წლის 31 დეკემბერი, არასრულწლოვანთა რეფერირების წესის დამტკიცების შესახებ, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4765155?publication=0>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

41 საქართველოს მთავრობის დადგენილება №681 2019 წლის 31 დეკემბერი, არასრულწლოვანთა რეფერირების წესის დამტკიცების შესახებ, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4765155?publication=0>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

წდგანებას⁴² რეკომენდაციაში აღნიშნულია, რომ 12 წელს ქვემოთ პასუხისმგებლობის მინიმალური ასაკის დაწესება არის საერთაშორისოდ მიუღებელი და სახელმწიფოებმა უნდა განაგრძონ მინიმალური ასაკის გაზრდა უფრო მაღალ ასაკობრივ დონემდე.⁴³

ბავშვის უფლებათა კონვენცია მინიმალურ ასაკს არ აწესებს, თუმცა, მე-40-ე მუხლის მე-3 ნაწილის იმას სთხოვს სახელმწიფოებს დააწესონ მინიმალური ასაკი და იქვე განმარტავს, თუ რა იგულისხმება მინიმალურ ასაკში: „*ხომრის ქვემოთაც მიჩნეულია, რომ ბავშვებს ახ შეუძლიათ სისხლის სამართლის კანონმდებლობის დახლვევა*“.⁴⁴ აღნიშნული საკითხი უფრო მეტად კონკრეტიზებულია გაეროს მინიმალურ სტანდარტულ წესებში არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების განხორციელების შესახებ ე.წ. „პეკინურ წესებში“, რომლის მეოთხე მუხლის თანახმად: „*იმ სამართლებრივ სისტემებში, რომლებშიც მიღებულია ახალგაზრდათა სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკის ცნება, ქვედა ზღვაში ამ ასაკისა ახ უნდა იქნეს დადგენილი ძაღზე ადრეულ ასაკში, ემოციური, სულიერი და ინტელექტუალური განვითარების ასპექტებიდან გამომდინარე*“.⁴⁵

სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალურ ასაკთან დაკავშირებით ბევრი კამათი არსებობს თუ რომელი უნდა იყოს საერთაშორისოდ მიღებული და რომელია ყველაზე შესაფერისი პერიოდი არასრულწლოვანთა პასუხისმგებლობის გააზრების კუთხით, თუმცა, ერთიანი აზრი ამ კუთხით არ არსებობს, მაგრამ არსებობს ბავშვის უფლებათა კომიტეტის №10 რეკომენდა-

ცია, რომლის თანახმადაც „12 წლამდე ასაკის ახალგაზრდათა სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობა საერთაშორისოდ მიუღებელი უნდა იყოს“.⁴⁶

საერთაშორისო გამოცდილების გაანალიზებისას, გვერდს ვერ ავუვლით ისეთ საინტერესო საკითხს, როგორიცაა რიგ სახელმწიფოთა მიდგომა, რომელიც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკს ბავშვის სიმწიფიდან გამომდინარე ადგენს. აღნიშნული მიდგომა აღინიშნება, როგორც „*doli incapax*“ (უენარო, ჩაიდინოს დანაშაული), ასევე, როგორც გათვითცნობიერებაზე დამყარებული მიდგომა.⁴⁷ „*სისხლის სამართლებრივი დევნა ბავშვის წინააღმდეგ დაიშვება, მაგრამ ბავშვის დამნაშავე ცნობა შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ბავშვის მხრიდან შედეგს „უახლოს პიროვნებას“ ახ ბავშვს ახ ჰქონდა გათვითცნობიერებული, რომ მისი ქმედებები სერიოზულ სამართლებრივ ზღვას წაჰმოადგენდა*“.⁴⁸ მთავარია, დადგინდეს, რომ ბავშვი აღიქვამს მის მიერ ჩადენილ ქმედებას, იგი არ არის უბრალოდ ცელქობა და მავნებლობა, არამედ სერიოზული სამართლებრივ ზღვას ადგენს.⁴⁹ აღნიშნული მიდგომა ჰქონდა და აქვს ბრიტანული თანამეგობრობის ქვეყნებს.⁵⁰ შემაშფოთებულია იმ ქვეყანათა პრაქტიკა, რომლებიც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალური ასაკის გარდა ე.წ. „*სიმწიფით*“ წყვეტენ ზღვრულ ასაკზე ქვემოთ მყოფი პირის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას მძიმე დანაშაულის ჩადენისათვის, რაც დაუშვებელია, ვინაიდან ამგვარი არაგანჭვრეტადი პრაქტიკა დისკრიმინაციულ პრაქტიკას აყალიბებს.⁵¹

ბავშვის უფლებათა კომიტეტმა ამგვარ ბავშვის გათვითცნობიერებაზე დამოკიდებულ მი-

42 გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ 1989 წლის 20 ნოემბრის კონვენცია „ბავშვის უფლებების შესახებ“, მუხლის პირველი <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

43 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10. 2007, para 32. <<https://www.refworld.org/docid/4670fca12.html>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

44 1989 წლის 20 ნოემბრის კონვენცია ბავშვის უფლებების შესახებ <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

45 გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების განხორციელების შესახებ („პეკინური წესები“) <<https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/arasrw.martl4.pdf>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

46 Justice for Children Briefing No. 4, Penal reform international, The minimum age of criminal responsibility, 1, <<https://www.penalreform.org/resource/justice-children-briefing-no4-minimum-age-criminal-responsibility/>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

47 ჰამილტონი, ქ. (2011). არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების საკანონმდებლო რეფორმის სახელმძღვანელო მითითებები. ბავშვთა დაცვის განყოფილება, 29.

48 იქვე. 30.

49 იქვე. 29.

50 იქვე. 29.

51 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10. 2007, para 30. <<https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

დგომებზე შემფოთება გამოხატა და იგი არასა-იმედოდ და არაპროგნოზირებადად შეაფასა. ამგვარი მიდგომა განაპირობებს მცირე ასაკის ბავშვებისათვის მძიმე დანაშაულებისათვის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრებას და ეს ბავშვებს „დამცავი მოსა-სხამის“ გარეშე ტოვებს.⁵²

დიდ ბრიტანეთში პასუხისმგებლობის ასა-კი არის 10 წელი, რაც შემაშფოთებლად დაბა-ლი ასაკია, ვინაიდან ამ დროს ბავშვის ტვინი არ არის იმგვარად განვითარებული, რომ სის-ხლისსამართლებრივად დასჯადი ქმედების მიმართ პასუხისმგებლობა გააჩნდეს.⁵³

საინტერესოა ავსტრალიის კანონმდებლო-ბა არასრულწლოვნის სისხლისსამართლებ-რივი პასუხისმგებლობის ასაკთან დაკავში-რებით. ერთი მხრივ, არსებობს მინიმალური ასაკი, კერძოდ, 10 წელზე ქვემოთ ბავშვისათ-ვის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებ-ლობის დაკისრება დაუშვებელია და, მეორე მხრივ, მოქმედებს „doli incapax-ის“ დოქტრი-ნა, რომლის თანახმადაც, არასრულწლოვნის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა 10-დან 14 წლამდე მხოლოდ მაშინ დადგე-ბა, თუ პროკურატურა დაამტკიცებს, რომ ამ ასაკის ბავშვი მის მიერ ჩადენილ ქმედებას აცნობიერებდა. რაც შეეხება 10 წლამდე ბავ-შვის პასუხისმგებლობას – ეს დაუშვებელია,⁵⁴ რაც აღნიშნულია კანონმდებლობაში, სადაც მითითებულია იმაზე, რომ 10 წლამდე ასაკის ბავშვის სისხლისსამართლებრივი პასუხის-მგებლობა დაუშვებელია.⁵⁵ „doli incapax-ის“ დოქტრინა მნიშვნელოვანია იმ კუთხით, რომ

პასუხისმგებლობის გარეშე არ დარჩეს ის არასრულწლოვანი, რომლის განვითარების დონე, მისი გონებრივი და ინტელექტუალური დონე იძლევა მისი დანაშაულებრივი ქმედე-ბის გააზრებას, ამ დროს, სავსებით შესაძლე-ბელია ზოგიერთმა 10 წლის ბავშვმა გაიაზროს ანალოგიური ქმედება, რაც ვერ გაიაზროს 14 წლის არასრულწლოვანმა.⁵⁶ არნიშნული დოქ-ტრინის გავრცელება დაახლოებით მეჩვი-დმეტე საუკუნის პირველ ნახევარში დაიწყო, როდესაც 14 წლამდე ასაკის ბავშვების სის-ხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა იყო გათვალისწინებული და კრიტიკის თვალთ შებედეს 14 წლამდე ასაკის ბავშვის სისხლის-სამართლებრივ პასუხისმგებლობას.⁵⁷ აქტიუ-რად განიხილებოდა სისხლისსამართლებრი-ვი პასუხისმგებლობის ასაკის გაზრდა 10-იდან 14 წლამდე ასაკამდე, თუმცა კანონპროექტი ვერ მიიღეს.⁵⁸ გაეროს ბავშვის უფლებათა კო-მიტეტმა სერიოზული შემფოთება გამოთქვა ავსტრალიაში არსებული ამგვარი ამგვარი შემაშფოთებელი პრაქტიკის გამო.⁵⁹ საერთა-შორისო მასშტაბით მოხდა მოწოდება 31 სა-ხელმწიფოს მიერ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გაზრდის თაობაზე, თუმცა დღემდე არაფერი შეცვლილა.⁶⁰

52 ჰამილტონი, ქ. (2011). არასრულწლოვანთა მა-რთლმსაჯულების საკანონმდებლო რეფორმის სა-ხელმძღვანელო მითითებები. ბავშვთა დაცვის გა-ნყოფილება, 30.

53 The royal society, December 2011, Brain waves, module 4: Neuroscience and the law, 24 <https://royalsociety.org/~media/royal_society_content/policy/projects/brain-waves/brain-waves-4.pdf> [ბოლო წვდომა: 7 დე-კემბერი, 2022].

54 Davis, C., (2022). Law and Bills Digest. The minimum age of criminal responsibility in Australia: a quick guide <https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp2122/Quick_Guides/MinimumAgeCriminalResponsibility> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

55 Children (Criminal Proceedings) Act 1987 – As at 11 November 2021 – Act 55 of 1987. <http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/nsw/consol_act/cpa1987261/> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

56 RP v The Queen [2016] HCA 53 (21 December 2016). 8 <<http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/cases/cth/HCA/2016/53.html#fn3>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემ-ბერი, 2022].

57 RP v The Queen [2016] HCA 53 (21 December 2016). 10 <<http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/cases/cth/HCA/2016/53.html#fn3>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემ-ბერი, 2022].

58 Davis, C., (2022). Law and Bills Digest. The minimum age of criminal responsibility in Australia: a quick guide <https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp2122/Quick_Guides/MinimumAgeCriminalResponsibility> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

59 United Nations A/HRC/47/8 General Assembly, 21 June–9 July 2021, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Australia <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/070/43/PDF/G2107043.pdf?OpenElement>> Davis, C., (2022). Law and Bills Digest. The minimum age of criminal responsibility in Australia: a quick guide <https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp2122/Quick_Guides/MinimumAgeCriminalResponsibility> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

60 Australian Human Rights Commission (AHRC), Australia's third UPR | 2021, The Minimum Age of Criminal Responsibility. <https://humanrights.gov.au/sites/default/files/2020-10/australias_minimum_age_of>

ამგვარად, სისხლის სამართალში უმნიშვნელოვანესი საკითხია მინიმალური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის განმსაზღვრელი ასაკი. ვინაიდან სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა სწორედ ასაკს უკავშირდება. ამიტომაც მნიშვნელოვანია, რომ მინიმალური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაწესებამდე მხედველობაში იქნას მიღებული, თუ რომელი ასაკიდან ხდება ბავშვის ცნობიერების იმგვარი ჩამოყალიბება, როდესაც მის მიერ დანაშაულის აღქმა შესაძლებელია, რაც საბოლოოდ სასჯელის მიზნების მიღწევისთვის არის მნიშვნელოვანი. ნაშრომში აღნიშნულია, რომ საე-

[criminal_responsibility_-_australias_third_upr_2021.pdf](#)> Davis, C., (2022). Law and Bills Digest. The minimum age of criminal responsibility in Australia: a quick guide <https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp2122/Quick_Guides/MinimumAgeCriminalResponsibility> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

რთაშორისოდ მიღებული პრაქტიკით, 12 წელს ქვემოთ არ უნდა არსებობდეს მინიმალური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკი, ვინაიდან მეცნიერებაში აღიარებულია, რომ ამ ასაკიდან ხდება ჩადენილ ქმედებებზე ყველაზე მეტად გამოხატული კონტროლი და მისი აღქმაც ლოგიკურად. საქართველოს კანონმდებლობაში, ამგვარ ასაკად მიჩნეულია 14 წელი. თუმცა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ 7-იდან 14 წლამდე პირის დევნიაციური ქცევა რეაგირების მიღმა დარჩება სახელმწიფოს. ამ მიზნით შექმნილია რეფერირება, რომლის საშუალებითაც ხდება 14 წელს მიუღწეველი პირის გადამისამართება, მისი რთული ქცევის მართვა, რითაც ხდება, ერთი მხრივ, მისი რესოციალიზაცია-რეაბილიტაცია, ხოლო მეორე მხრივ, პრევენცია, რომ მის მიერ სამომავლოდ აღარ განხორციელდეს ქცევა, რომელიც სისხლის სამართლებრივად დანაშაულად იქნება მიჩნეული.

ბიბლიოგრაფია:

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. მახარობლიძე, თ., (2020). არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების წარმოშობისა და განვითარების ისტორიულ-სამართლებრივი ასპექტები (შედარებითი ანალიზი). სამართლის ჟურნალი. 1, 255
2. Loeber, R., & Farrington, D., (2014). Age-crime curve. In: Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. New York: Springer, 1 <https://www.researchgate.net/profile/Michael-Rocque/publication/286259570_Age_and_Crime/links/5a81a056a6fdcc098a188142/Age-and-Crime.pdf> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].
3. Law Council of Australia, (2020). Council of Attorneys General – Age of Criminal Responsibility Working Group Review, Age of Criminal Responsibility Working Group, 11 <<https://www.lawcouncil.asn.au/docs/75d8d90e-385c-ea11-9404-005056be13b5/3772%20-%20CAG%20Review%20of%20age%20of%20criminal%20responsibility.pdf>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

BIBLIOGRAPHY:

Used literature:

1. Makharoblidze, T., (2020). Historical-legal aspects of the origin and development of juvenile justice (comparative analysis). Journal of Law. 1, 255 (In Georgian)
2. Loeber, R., & Farrington, D., (2014). Age-crime curve. In: Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. New York: Springer, 1 <https://www.researchgate.net/profile/Michael-Rocque/publication/286259570_Age_and_Crime/links/5a81a056a6fdcc098a188142/Age-and-Crime.pdf> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
3. Law Council of Australia, (2020). Council of Attorneys General – Age of Criminal Responsibility Working Group Review, Age of Criminal Responsibility Working Group, 11 <<https://www.lawcouncil.asn.au/docs/75d8d90e-385c-ea11-9404-005056be13b5/3772%20-%20CAG%20Review%20of%20age%20of%20criminal%20responsibility.pdf>> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)

ნორმატიული მასალა:

1. Convention on the Rights of the Child, article 40 (3). <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].
2. საქართველოს კანონი არასრულწლოვანთა მართლსაჩუქლების კოდექსი (2016). არასრულწლოვანთა მართლსაჩუქლების კოდექსის მოქმედების სფერო და გამოყენების წესი, კანონის ანალოგია. მუხლი 2. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2877281?publication=21>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].
3. საქართველოს მთავრობის დადგენილება №681 2019 წლის 31 დეკემბერი, არასრულწლოვანთა რეფერირების წესის დამტკიცების შესახებ, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4765155?publication=0>> [ბოლო წვდომა: 7 დეკემბერი, 2022].

Normative material:

1. Convention on the Rights of the Child, article 40 (3). <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
2. Law of Georgia Juvenile Justice Code (2016). The scope and application of the Code of Juvenile Justice is analogous to the law. Article 2. Legislative Gazette of Georgia. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2877281?publication=21>> [Last seen: 7 December 2022]. (In Georgian)
3. Resolution of the Government of Georgia No. 681 of December 31, 2019, on the approval of the rule on the referral of minors, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4765155?publication=0>> [Last seen: 7 December 2022]. (In Georgian)

NOTES:

1. Bokhashvili, I., & Beridze, M. (2009). Juvenile Justice Issues. Journal of Law. 2, 35 (In Georgian)
2. *Ibid.* (In Georgian)
3. Makharoblidze, T., (2020). Historical-legal aspects of the origin and development of juvenile justice (comparative analysis). Journal of Law. 1, 256 (In Georgian)
4. Britannica, Juvenile Justice meaning. <<https://www.britannica.com/topic/juvenile-justice>> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
5. Convention on the Rights of the Child, article 40 (3). <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
6. Justice for Children Briefing No. 4, Penal reform international, The minimum age of criminal responsibility, 2, <<https://www.penalreform.org/resource/justice-children-briefing-no4-minimum-age-criminal-responsibility/>> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
7. Cipriani, D. (2009). Children's Rights and the Minimum Age of Criminal Responsibility: A Global Perspective, Ashcroft, 11 <<https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315571584/children-rights-minimum-age-criminal-responsibility-cipriani>> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
8. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"), Rule 4, <<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf>> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
9. Makharoblidze, T., (2020). Historical-legal aspects of the origin and development of juvenile justice (comparative analysis). Journal of Law. 1, 255 (In Georgian)
10. Penelope F. Brown, (2018). Age of criminal responsibility, 2 <https://www.researchgate.net/publication/326066014_Age_of_Criminal_Responsibility?enrichId=rgreq-e09ee4d-4f7a717932c6cdcbcc7367c49-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzMyNjA2NjAxNDtBUzo2NDI4NjY5Njc3NjkwOTZAMTUzMDI4MjgzNzc2Mg%3D%3D&el=1_x_2&esc=publication-CoverPdf> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
11. Kiladze, S., Turava, P., (2021). Guidance Commentary on the Code of Child Rights. Tbilisi: "World of Lawyers" publishing house, 50 (In Georgian)

12. Justice for Children Briefing No. 4, Penal reform international, The minimum age of criminal responsibility, 3, <https://www.penalreform.org/resource/justice-children-briefing-no4-minimum-age-criminal-responsibility/> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
13. Brien, W., & Fitz-Gibbon, K., (2017). The Minimum Age of Criminal Responsibility in Victoria (Australia): Examining Stakeholders' Views and the Need for Principled Reform. Youth Justice 134, 17 (2), 10 https://www.academia.edu/36811184/The_Minimum_Age_of_Criminal_Responsibility_in_Victoria_Australia_Examining_Stakeholders_Views_and_the_Need_for_Principled_Reform [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
14. Khuchua, N., (2012). Age as an exculpatory circumstance. Almanac. 8, 12 (In Georgian)
15. Justice for Children Briefing No. 4, Penal reform international, The minimum age of criminal responsibility, 3, <https://www.penalreform.org/resource/justice-children-briefing-no4-minimum-age-criminal-responsibility/> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
16. Loeber, R., & Farrington, D., (2014). Age-crime curve. In: Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. New York: Springer, 1 https://www.researchgate.net/profile/Michael-Rocque/publication/286259570_Age_and_Crime/links/5a81a056a6fdc-c098a188142/Age-and-Crime.pdf [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
17. Loeber, R., & Farrington, D., (2014). Age-crime curve. In: Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. New York: Springer, 1 https://www.researchgate.net/profile/Michael-Rocque/publication/286259570_Age_and_Crime/links/5a81a056a6fdc-c098a188142/Age-and-Crime.pdf [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
18. Law Council of Australia, (2020). Council of Attorneys General – Age of Criminal Responsibility Working Group Review, Age of Criminal Responsibility Working Group, 11 <https://www.lawcouncil.asn.au/docs/75d8d90e-385c-ea11-9404-005056be13b5/3772%20-%20CAG%20Review%20of%20age%20of%20criminal%20responsibility.pdf> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
19. Justice for Children Briefing No. 4, Penal reform international, The minimum age of criminal responsibility, 2, <https://www.penalreform.org/resource/justice-children-briefing-no4-minimum-age-criminal-responsibility/> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
20. Ibid. (In English)
21. Ibid. (In English)
22. Blakemore, S., & Choudhury, S. (2006). Development of the adolescent brain: implications for executive function and social cognition. Journal of Child Psychiatry and Psychology. 47-51 https://www.researchgate.net/publication/26650410_The_Development_of_Adolescent_Social_Cognition [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
23. Law Council of Australia, (2020). Council of Attorneys General – Age of Criminal Responsibility Working Group Review, Age of Criminal Responsibility Working Group, 11 <https://www.lawcouncil.asn.au/docs/75d8d90e-385c-ea11-9404-005056be13b5/3772%20-%20CAG%20Review%20of%20age%20of%20criminal%20responsibility.pdf> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
24. Law Council of Australia, (2020). Council of Attorneys General – Age of Criminal Responsibility Working Group Review, Age of Criminal Responsibility Working Group, 12 <https://www.lawcouncil.asn.au/docs/75d8d90e-385c-ea11-9404-005056be13b5/3772%20-%20CAG%20Review%20of%20age%20of%20criminal%20responsibility.pdf> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
25. Ibid. (In English)
26. Ibid. (In English)
27. Unicef, Juvenile Justice, Innocenti digest, 4 <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest3e.pdf> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
28. Kiladze, S., Turava, P., (2021). Guidance Commentary on the Code of Child Rights. Tbilisi: "World of Lawyers" publishing house, 50 (In Georgian)
29. Law of Georgia Juvenile Justice Code (2016). The scope and application of the Code of Juvenile Justice is analogous to the law. Article 2. Legislative Gazette of Georgia. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2877281?publication=21> [Last seen: 7 December 2022]. (In Georgian)

30. Law of Georgia Juvenile Justice Code (2016). Definition of key terms for the purposes of this Code. Article 3. Legislative Gazette of Georgia. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2877281?publication=21> [Last seen: 7 December 2022]. (In Georgian)
31. Law of Georgia Juvenile Justice Code (2016). Definition of key terms for the purposes of this Code. Article 3. Legislative Gazette of Georgia. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2877281?publication=21> [Last seen: 7 December 2022]. (In Georgian)
32. Law of Georgia, Child Rights Code (2019). Definition of Terms Used in the Code. Article 3. Legislative Gazette of Georgia. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4613854?publication=2> [Last seen: 7 December 2022]. (In Georgian)
33. Meishvili, Z. & Zorbenadze, O. (2006). Commentary on the Criminal Procedure Code of Georgia, as of December 31, 2006, according to Article 44, Sections 37 and 38 of the Criminal Procedure Code of Georgia, 126 http://www.library.court.ge/upload/criminal_procedure.pdf [Last seen: 7 December 2022]. (In Georgian)
34. Bokhashvili, I., & Beridze, M., (2009). Juvenile Justice Issues, Law Journal, 2, 35; A person who has committed any of the crimes provided for in Articles 108, 109, 117, 137, 178 (except the first part), 179 and 238 1 of the Criminal Code of Georgia (Article 44, 38 of the Criminal Code of Georgia part). (In Georgian)
35. Resolution of the Government of Georgia No. 681 of December 31, 2019, on the approval of the rule on the referral of minors, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4765155?publication=0> [Last seen: 7 December 2022]. (In Georgian)
36. Order No. 52-g of the Prosecutor General of Georgia of May 6, 2020 "On Approval of the Action Instructions of the Prosecutor's Office of Georgia in Referral Procedures for Minors with Difficult Behavior", Action Instructions of the Prosecutor's Office of Georgia in Referral Procedures for Minors with Difficult Behavior, General Provisions, Article 1, Part One (In Georgian)
37. Order No. 52-g of the Prosecutor General of Georgia of May 6, 2020 "On Approval of the Action Instructions of the Prosecutor's Office of Georgia in Referral Procedures for Minors with Difficult Behavior", Action Instructions of the Prosecutor's Office of Georgia in Referral Procedures for Minors with Difficult Behavior, General Provisions, Article 1, Part Two (In Georgian)
38. General Prosecutor's Office of Georgia, (2021). Juvenile Justice – Annual Report – 2021, 35 <https://pog.gov.ge/uploads/cc0023c6-2021-wlis-angarishi-arasrulwlovanTa-marTlmsa-juleba.pdf> [Last seen: 7 December 2022]. (In Georgian)
39. As of December 31, 2021, 34 minors under the age of 14 who were in conflict with the law were redirected by the prosecutor's office to the referral center of the Prevention Center, the National Agency for the Execution of Non-custodial Sentences and Probation – see General Prosecutor's Office of Georgia, (2021). Juvenile Justice – Annual Report – 2021, 35 <https://pog.gov.ge/uploads/cc0023c6-2021-wlis-angarishi-arasrulwlovanTa-marTlmsa-juleba.pdf> [Last seen: 7 December 2022]. (In Georgian)
40. Resolution of the Government of Georgia No. 681 of December 31, 2019, on the approval of the rule on the referral of minors, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4765155?publication=0> [Last seen: 7 December 2022]. (In Georgian)
41. Resolution of the Government of Georgia No. 681 of December 31, 2019, on the approval of the rule on the referral of minors, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4765155?publication=0> [Last seen: 7 December 2022]. (In Georgian)
42. The Convention on the Rights of the Child of November 20, 1989 by the UN General Assembly, Article 1 <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
43. United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10. 2007, para 32. <https://www.refworld.org/docid/4670fca12.html> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
44. Convention on the Rights of the Child of 20 November 1989 <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
45. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("Beijing Rules") <https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/arasrw.martl4.pdf> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
46. Justice for Children Briefing No. 4, Penal reform international, The minimum age of crim-

- inal responsibility, 1, <https://www.penalreform.org/resource/justice-children-briefing-no4-minimum-age-criminal-responsibility/> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
47. Hamilton, K. (2011). Guidelines for Juvenile Justice Law Reform. Department of Child Protection, 29 (In Georgian)
 48. Ibid. 30 (In Georgian)
 49. Ibid. 29 (In Georgian)
 50. Ibid. 29 (In Georgian)
 51. United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10. 2007, para 30. <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
 52. Hamilton, K. (2011). Guidelines for Juvenile Justice Law Reform. Department of Child Protection, 30
 53. The royal society, December 2011, Brain waves, module 4: Neuroscience and the law, 24 https://royalsociety.org/~media/royal_society_content/policy/projects/brain-waves/brain-waves-4.pdf [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
 54. Davis, C., (2022). Law and Bills Digest. The minimum age of criminal responsibility in Australia: a quick guide https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp2122/Quick_Guides/MinimumAgeCriminalResponsibility [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
 55. Children (Criminal Proceedings) Act 1987 – As at 11 November 2021 – Act 55 of 1987. http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/nsw/consol_act/cpa1987261/ [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
 56. RP v The Queen [2016] HCA 53 (21 December 2016). 8 <http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/cases/cth/HCA/2016/53.html#fn3> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
 57. RP v The Queen [2016] HCA 53 (21 December 2016). 10 <http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/cases/cth/HCA/2016/53.html#fn3> [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
 58. Davis, C., (2022). Law and Bills Digest. The minimum age of criminal responsibility in Australia: a quick guide https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp2122/Quick_Guides/MinimumAgeCriminalResponsibility [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
 59. United Nations A/HRC/47/8 General Assembly, 21 June–9 July 2021, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Australia <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/070/43/PDF/G2107043.pdf?OpenElement> Davis, C., (2022). Law and Bills Digest. The minimum age of criminal responsibility in Australia: a quick guide https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp2122/Quick_Guides/MinimumAgeCriminalResponsibility [Last seen: 7 December 2022]. (In English)
 60. Australian Human Rights Commission (AHRC), Australia's third UPR | 2021, The Minimum Age of Criminal Responsibility. https://humanrights.gov.au/sites/default/files/2020-10/australias_minimum_age_of_criminal_responsibility_-_australias_third_upr_2021.pdf Davis, C., (2022). Law and Bills Digest. The minimum age of criminal responsibility in Australia: a quick guide https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp2122/Quick_Guides/MinimumAgeCriminalResponsibility [Last seen: 7 December 2022]. (In English)